

PŘECHODOVÉ RITUÁLY

Bakalářská práce

Studijní program: B8208 – Design

Studijní obor: 8206R123 – Design prostředí

Autor práce: **Tereza Chalašová**

Vedoucí práce: doc. Mgr. Jaroslav Brabec

THE RITES OF PASSAGE

Bachelor thesis

Study

programme:

B8208 – Design

Study branch:

8206R123 – Environmental Design

Author:

Tereza Chalašová

Supervisor:

doc. Mgr. Jaroslav Brabec

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Obsah

Titulní list.....	1
Zadání.....	3
Prohlášení.....	4
Abstrakt.....	6
Abstract in English.....	7
Poděkování.....	8
1. Úvod.....	9
1.1. Výběr tématu	9
1.2. Téma samo o sobě	9
1.3. O mém cíli	10
2. Obecná charakteristika rituálu.....	11
2.1. Co je to rituál.....	11
2.2. Význam a funkce rituálu.....	12
3. Přechodové rituály.....	14
3.1. Charakteristika přechodových rituálů.....	14
3.2. Arnold van Gennep.....	14
3.3. Typy přechodových rituálů.....	15
3.3.1. Porod.....	16
3.3.2. Přechod z dětství do puberty.....	20
3.3.3. Přechod z puberty do dospělosti.....	24
3.3.4. Přechod z dospělosti do stáří.....	29
3.3.5. Smrt.....	31
3.4. Materiální přechod.....	33
3.4.1 Dveře.....	34
4. Instalace – praktická část.....	35
4.1. Shrnutí teorie a její použití v práci.....	35
4.2. Dveře v souvislosti s instalací.....	35
4.3. Pět rituálů, pět dveří.....	37
4.3.1. Dveře porodu.....	38
4.3.2. Dveře přechodu z dětství do puberty.....	39
4.3.3. Dveře přechodu z puberty do dospělosti.....	40
4.3.4. Dveře přechodu z dospělosti do stáří.....	41
4.3.5. Dveře smrti.....	42
4.4. Samotná instalace.....	43
4.5. Význam a další sdělení.....	44
5. Závěr.....	45
Přehled literatury a zdrojů.....	46
Seznam citované literatury.....	46
Internetové zdroje.....	46
Ostatní zdroje.....	47
Přílohy.....	51

Abstrakt v českém jazyce

Tato bakalářská práce pojednává o málo známém pojmu “Přechodové rituály” s poukázáním na fungování v dnešní době. V práci se budu zabývat představením tohoto pojmu veřejnosti a přiblížení jeho významu všem, kterých se toto týká.

V teoretické části se zabývám hlavně obecnou charakteristikou rituálů, jejich vznikem, významem a funkcí. Dále se zabývám jednotlivými přechodovými rituály, které jsou nezbytným klíčem k praktické části této práce.

V praktické části se zaměřím na přiblížení přechodových rituálů veřejnosti a pokusím se o uvědomění stadia přechodu v každém z nás formou fyzického ztvárnění přechodových rituálů.

Klíčová slova:

přechodové rituály, Gennep, porod, puberta, dospělost, stáří, smrt, instalace, performance, fotografie, inspirace

Abstract in English

This thesis deals about a little-known concept „the rites of passage“ with a reference to the functioning nowadays. In my work I deal with public presentation of this concept and approaching its importance to everyone who is involved.

The theoretical part concerns with the general characteristics of the particular rituals, their origin, meaning and function. I also deal with particular rites of passage , which are an essential key in to the practical part of this thesis.

In the practical part I focus on the public approach of the rites of passage and try to notificate the stage of passage in all of us in the form of a physical rendition of rites of passage.

Key words:

The rites of passage, Gennep, birth, adolescence, adulthood, old age, death, installation, performance, photography, inspiration

Poděkování

Děkuji panu doc. Mgr. Jaroslavu Brabcovi za cenné rady při vedení mé bakalářské práce. Děkuji i za shovívavost a laskavost při počátečních nesnázích.

Děkuji Julii Floriánové za to, že byla vždy ochotna odpovědět na nemalé množství otázek, které se kolem této práce naskytly a za schopnost mě uklidnit i v nejvypjatějších chvílích.

Děkuji celé své rodině a přátelům za trpělivost a ochotu, kterou mi při psaní této práce poskytli.

1. Úvod

1.1. Výběr tématu

Nad výběrem naprosto dokonalého tématu pro svou bakalářskou práci jsem strávila nespočet dní i nocí. Tento zdánlivě lehký úkol jsem se snažila vyřešit různými způsoby. Chtěla jsem však zpracovat téma, které souvisí s mým vlastním životem. Vyšlo z toho téma, které souvisí s životem nás všech.

Zamyšlení nad vlastním životem a přemýšlení o brzké budoucnosti ve mne vyvolalo myšlenku o jakémsi pomyslném přechodu z dětství do dospělosti. O přechodu, který není úplně snadný, plný nejistoty a hledání.

Téma "Přechodové rituály"(tedy rituály doprovázející přechod mezi různými fázemi života) není sice úplně tolik známo a s každou kulturou se mění, ale základy jsou stejné všude. V každé kultuře totiž život začíná porodem a končí smrtí.

Pro toto téma jsem se nadchla, nejenže je velice zajímavé, ale také by mnohým z nás mohlo pomoci v iniciaci do dalších životních etap. Každý by občas potřeboval svého šamana, který by ukázal cestu. Já budu při psaní této práce doufat, že i ona bude jedním z mých přechodových rituálů do dospělosti a nasměruje mě správným směrem.

1.2. Téma samo o sobě

Abych toto téma mohla detailně zpracovat, musela bych si projít všemi formami rituálů v různých kulturách. Mám za sebou zatím jen dva nebo tři a jejich průběhem si sama nejsem úplně jista. Proto bych se raději opřela o fakta zkušených vědců, kteří tato témata dopodrobna studovali i v jiných kulturách. Přechodový rituál je velmi široké téma a není mou snahou a ani v mých silách jej interpretovat ve vědecké formě. Ráda bych ho však nastínila pohledem mým, pohledem laickým.

Mým cílem je spíše ujasnit tyto myšlenky a zamyslet se nad funkcí a významem těchto rituálů v našich životech. Chtěla bych Vám I sama sobě nastínit důvody důležitosti rituálů v jiných kulturách a porovnat je s kulturou naší. U nás už se téměř jedná o jejich vymizení. Jiné rituály než porod a smrt vlastně ani neznáme. Ani já jsem je donedávna neznala. Přitom zbylé rituály jsou velice důležité a mnohdy ovlivňují celý náš život.

Následky nedostatku přechodových rituálů v naší kultuře jsou nedožitelné. Je zde opravdu mnoho mladých lidí, kteří chtějí předčasně dospět a dětství si ani neužijí. Raději si v deseti letech hrají raději s krabičkou cigaret a zápalkou, než s hračkami. Co je tím důvodem? V dnešní zrychlené době už se tomu málokdo podivuje, ale myslím, že právě tady chybí jeden z přechodových rituálů. Ikdyž na našich tělech probíhají změny, dívkám rostou prsa, probíhá první menstruace, u chlapců první poluce, přesto se je snažíme skrývat, chceme být dospělí mnohem dříve a tak si plníme tehdy ještě zbytečné podprsenky vycpávkami a o menstruaci mluvíme, jako o dávno známé věci. Kdybychom si však přiznali, že jsme ještě děti a do dospělosti nespěchali a počkali na přechodový rituál, možná že by pak ona sama dospělost byla pro nás snazší. Tento problém se netýká jen tohoto přechodu. Následky nedostatku těchto rituálů je zřejmá i v dalších případech. O tom však více až v samotné práci.

1.3. O mém cíli

Mým cílem je právě snaha dostat tyto rituály do podvědomí. Obzvláště mladým lidem, kterým často chybí iniciace do další životní etapy. Ráda bych vytvořila jakési hmatatelné přechody, které nám pomohou si uvědomit, kde se sami nacházíme, což je pro život velice důležité. I já sama si touto prací chci ujasnit svou pozici. Není to vždy úplně jednoduché.

Přemýšlím o těchto přechodech, jako o jakýchsi dvěřích, které se s námi loučí a zároveň pro nás otevírají něco dalšího, co nás vítá. Chtěla bych, aby každé tyto dveře symbolizovaly jeden z přechodů a byl v nich zaznamenán rituál. Rituál z kultury naší, i kultur cizích. Proto je pro mou práci velice důležité prostudovat historii těchto přechodů a analyzovat je. Tomu bych se ráda věnovala v první části bakalářské práce. V té druhé, tedy v praktické části, bych se ráda věnovala právě fyzickému zobrazení přechodu. Chtěla bych přiblížit pocity člověka, který prochází některou z těchto změn, zobrazit je v hmotném stavu, aby člověk kolem jdoucí mohl tyto pocity sám na sobě sledovat a přemýšlet o nich. Snad tato moje snaha nebude zbytečná a podaří se mi uskutečnit. Snad i pro mě bude pozitivním přechodovým rituálem.

2. Obecná charakteristika rituálu

2.1. Co je to rituál?

Rituál sám o sobě je velice univerzální pojem. Každý si pod ním dokáže představit velice rozličné věci, každý z nás si nějaký rituál sám vytváří. Co je ale vlastně oním původním významem tohoto slova? Slovo rituál¹ pochází z latinského „*ritualis*“, což znamená obřad, zvyk či řád. Už z toho nám vyplývá, že se jedná o nějaký obřad, který s historií získal i své dané postupy a jeho součástí jsou opakovaná gesta, slova a pohyby.

Každý rituál má svou historii a je velmi těžké je nějak hromadně definovat. Jedná se vždy o akt s různým průběhem a za různým účelem. Tímto problémem se zabývala již celá řada antropologů. Každý z nich má na tento termín trochu jiný pohled. Například V. Soukup definuje rituál jako standardizovaný způsob chování a soubor obřadních činností, kterými se udržují a upevňují hodnoty a normy v určitých kulturách.² Obecně se však dá říci, že rituál je jakýsi ceremoniál, který se při určitých činnostech a v určitých intervalech opakuje. I když se nám stále nabízejí rituály náboženské či magické, nenechme se mást. Rituály najdeme i v běžných kulturních činnostech. Může se jednat i o činnost, která se opakováním stává stereotypní, ale má pro člověka nějaký symbolický význam, například ranní a večerní čištění zubů, ranní káva apod. Součástí našeho běžného dne jsou i rituály komunikační, tedy pozdravy či podávání ruky. Těmto rituálům v běžném životě nevěnujeme žádnou velkou pozornost. Nejsou pro nás důležité. Jenže i za těmito zdánlivými maličkostmi se schovává celá historie jejich vzniku. V nedůležité je změnila až doba.

Historie rituálů sahá opravdu daleko. Některé se od dob svého vzniku změnily tak, že původní význam uniká i samotným vykonavatelům těchto obřadů. Je však dokázané, že velkou roli při vzniku některých rituálů hrály mýty. Většina rituálů vznikla za účelem fyzického ztvárnění mýtu a některé mýty jsou zase vysvětlením toho, co se odehrává během rituálů. Rituál tedy znovu uskutečňuje mýtus a vrací ho do přítomnosti.³

¹ MALINA, J. a kol. Antropologický slovník. s. 197

² SOUKUP, V. Dějiny antropologie, s. 642

³ ELIADE, M., Mýtus o věčném návratu, s. 21

Rituál tvoří soubor nastavených pravidel a vzniká na základě nějaké reakce. Bývá to z pravidla reakce na nečekané podmínky a situace. Úzce souvisí s existencionálními otázkami. Mnohdy je rituál jakousi prosbou či magickou modlitbou. Obřad tyto situace, ale pouze vyjadřuje, neřeší je. Toto mají všechny rituály společné. Jedná se o chvíli, která je pro jedince, který ji právě prožívá, velmi významná. Otázkou zůstává, proč jim lidé po celém světě přikládají takovou důležitost? Jaký je vlastně jejich význam?

2.2. Význam a funkce rituálů

Jedním z prvotních faktorů pro vznik rituálu je pocit jistoty. Člověk ve své přirozenosti hledá pevnou půdu po nohama a pokud pociťuje nějaké existencionální změny, hledá útěchu ve věcech duchovních. Rituály plní úlohu jakési redukce úzkosti. Prostřednictvím nich se má jedinec, na co těšit a zároveň, na co vzpomínat. Rituály propojují člověka s proudem času, přírodními cykly a životem společnosti, ve které žije. Pomáhají mu udržet řád a formu systému. Emocionální zážitek a duchovní náboj je nedílnou součástí. Zúčastnění jsou vytrženi z každodenního života.⁴

Rituály splňují po celém světě ohromnou spoustu funkcí. Ve většině případů, jak kolektivních, tak individuálních se rituál stává jakýmsi ztvárněním citů. Vyjadřuje chování a dává mu formu. Stejně tak dokáže narušovat nebo podporovat náš stávající stav, vyvolává změny, udržuje soulad a rovnováhu. Rituálům se přikládají i léčivé účinky. Dají se využívat k udržení životních sil i k úrodnosti půdy. Mnohdy mohou zajišťovat správné vztahy se světem božstev, duchů a jiných nadpřirozených sil. Jeho další důležitou funkci je i předávání hluboko zakořeněných hodnot dalším generacím.⁵

Ačkoliv je rituálům přikládána velká důležitost, samy o sobě žádné věci nemění. Jedná se zde o naplnění, uspokojení a uklidnění lidské duše. Tam však hrají opravdu důležitou roli. PhDr. Eva Labusová na svých webových stránkách uvádí: *„Ve světě, který je plný změn, nejistot, rizik a nebezpečí, zprostředkovávají rituály pocit sounáležitosti s ostatními lidmi i pocit bezpečí a zklidnění. Svou archetypální podstatou dávají životu*

⁴ Rodinné tradice a rituály obecně, katkaen.cz [online].[2015-04-25]. Dostupné z: <http://www.katkaen.cz/products/rodinne-tradice-a-ritualy-obecne/>

⁵ BOWIE, F., Antropologie náboženství, s. 147

*přirozenou srozumitelnou strukturu.*⁶ Duševní uspokojení nám navozuje i pocit toho fyzického.

V dobách minulých přikládal člověk váhu racionálnímu řádu světa s velkým ohledem na minulost. Rituál mu umožňoval pochopit a přijmout realitu. Zároveň se učil žít v jejím souladu. Moderní člověk však vzhlíží k nejisté budoucnosti. Již neobrací své prosby k Bohu, ale spoléhá se sám na sebe. Preferuje praktičnost a flexibilitu a o tradice ztrácí zájem. Vnímá je, jako ztrátu svobody. Nechápe, že právě ony tradice a rituály mají podstatný význam pro jeho duchovní život. Bez těchto pilířů se však jeho život stává jen ztracenou přítomností v moři času nezávazném na minulosti, nejistý ve vztahu k budoucnosti.⁷ Důsledky tohoto lidského počínání, tedy ztráty zájmu o tradice a rituály, jsou zásadní. Mnohé rituály lze považovat za výsledek dlouhodobé kolektivní činnosti našich předků a generacemi vyzkoušený prostředek pro lepší zvládání důležitých mezníků v našem životě jednotlivce i společnosti. Tím, že tyto rituály zanedbáváme nebo ignorujeme, dáváme jasně najevo, že nás posvátno přestalo zajímat. Spolu s rituály mizí i příležitost pro zastavení. Stres a chaos jsou v současné době naším pohonem. Jsme rádi vytížení, nechceme se zastavit a přiznat, že shonem a prací jen umlčujeme neklid a strach. Tato energie z nás však neodchází. Zůstává v nás a projevuje se například v podobě úzkosti či deprese.⁸ Těchto poruch se v poslední době objevuje čím dál tím více. Je to dané dnešní hektickou dobou, kdy minulost už pro nás nemá tu správnou hodnotu a neodnášíme si z ní ta správná dogmata. Z tohoto důvodu význam i funkce rituálů v našich očích klesá. Snažíme se být odlišní a nesvazovat se minulostí, ale i ona nám má co dát. Chybí nám iniciace do dalších životních etap a tak stagnujeme v těch aktuálních. Podvědomě nám chybí ty rituálové pilíře, které nám naši předci postavili. Chybí nám přechodové rituály a ani o tom nevíme.

⁶ Proč potřebujeme rituály?, evalabusova.cz [online].[2015-04-25]. Dostupné z: http://www.evalabusova.cz/media/proc_ritualy.php

⁷ Rodinné tradice a rituály obecně, katkaen.cz [online].[2015-04-25]. Dostupné z: <http://www.katkaen.cz/products/rodinne-tradice-a-ritualy-obecne/>

⁸ Proč potřebujeme rituály?, evalabusova.cz [online].[2015-04-25]. Dostupné z: http://www.evalabusova.cz/media/proc_ritualy.php

3. Přejchodové rituály

3.1. Charakteristika přechodových rituálů

Přejchodové rituály jsou velice zvláštním typem rituálu. Jedná se o obřad, kdy se jedinec posouvá z jedné fáze života do další. Je to období života, které provází úzkost a nejistota z událostí budoucích a to jak u jedince, tak i u jeho okolí. V této fázi života jedinec ztrácí veškeré jistoty svého dosud vybudovaného postavení, mění veškeré své vazby a začíná budovat nové.

Jak můžeme vyčíst z názvu, jedná se o „přejchod“, tedy o situaci spojenou s nějakou změnou. Ne vždy to bývá změna příjemná. Přejchodové rituály jsou často doprovázeny bolestí, strastiplnou cestou, kde je jedinec nucen sáhnout na samotné dno, aby byl schopen přikročit k dalším fázím.

3.2. Arnold van Gennep a jeho fáze rituálu

Arnold van Gennep byl antropolog, etnolog a religionista francouzského původu, který žil v letech 1873-1957. Část svého života věnoval intenzivnímu studiu mimoevropských a poté i evropských rituálů. Bývá pokládán za zakladatele francouzské etnografie a folkloristiky. Jeho kniha „Přejchodové rituály“ byla poprvé vydána v roce 1909, ale opravdu doceněna byla až po jeho smrti. Tímto dílem se Gennep nesnaží charakterizovat rituály, ale vytváří v nich jakýsi systém. Mezi rituály napříč světem, kde dochází k nějakému přechodu, našel spojitost. Spolu s Gennepem zde můžeme pozorovat tři fáze přechodových rituálů. Jedná se o rituály preliminární (odloučení), rituály prahové (pomezí) a rituály postliminární (sloučení, přijetí). Tyto tři fáze nebývají v praxi vždy stejně rozvinuté.⁹

Fáze preliminární, tedy fáze odloučení bývá často doprovázena strastiplnými cestami a bolestí. V této době je jedinec separován od skupiny, či od svého společenského postavení. Končí zde všechna doposud nastavená pravidla. Není výjimkou, že se jedinec zbavuje svých věcí z právě ukončené fáze života. Můžeme to pozorovat například při přestřižení pupeční šňůry nebo i na pohřebních rituálech.

Pomezí fáze bývá označována jako nejtěžší. Je to období nejistoty, úzkosti a strachu.

⁹ GENNEP, A. van, Přejchodové rituály, str.27

Jedinec nepatří do žádné skupiny, nepodléhá žádným pravidlům, připravuje se na společenskou roli, která ho teprve čeká. Toto můžeme pozorovat například při zásnubních rituálech. Poslední a nejradostnější a nejpříjemnější fází je přijetí, tedy postliminární fáze. Jedinec se zde zapojuje do nové společenské role, zvyká si na nové stádium života a postupně nabírá jistoty. Toto můžeme pozorovat u křestních či svatebních rituálů.¹⁰

Všechny tyto fáze v nějaké míře najdeme u všech přechodových rituálů. Někdy může být některá z těchto fází potlačena nebo naopak rozšířena. Tato podobnost je však v jednotlivých druzích rituálů zřejmá. Například u porodu jsou krásně vidět všechny tři. Dítě opouští matčino lůno, otec přestřihává pupeční šňůru a dítě se ocitá v novém prostředí. Fáze pomezí je zde trochu potlačena, ale můžeme ji vidět v období, než je dítě dáno na hrud' matce, která ho přijme. V křesťanství bývá za rituál přijetí považován až křest dítěte. Tyto fáze se s každým rituálem obměňují, ale jejich struktura zůstává stejná. Všechny druhy rituálu bych chtěla podrobněji rozepsat v další kapitole této práce.

3.3. Typy přechodových rituálů

A. van Gennep rozčlenil rituály do několika fází, které člověka potkávají během jeho života. Jedná se o rituály spojené s důležitými životními změnami, které se nám v životě povětšinou nevyhnou. Tyto přechodové rituály mohou být doprovázeny celou řadou dalších, nicméně těchto pět je pro život nejdůležitějších. A. van Gennep tyto fáze rozebral z pohledu společnosti.

1. Těhotenství a porod
2. Narození a dětství
3. Iniciační rituály
4. Zásnuby a svatba
5. Pohřební rituály¹¹

¹⁰ HUDEČKOVÁ, L. Význam rituálů v životě rodiny 21. století. Brno, Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra sociální pedagogiky, 2009. Vedoucí diplomové práce Mgr. Tomáš Dvořáček, Dis

¹¹ GENNEP, A. van, Přechodové rituály, str. 46-152

V přednáškách Jana Bíma jsou však tyto fáze rozepsány z pohledu samotného prožívajícího jedince. Budu se tedy dále inspirovat dělením rituálů podle něj.

Jan František Bím rozděluje život také na pět nejdůležitějších přechodových rituálů. Je do jisté míry inspirován Arnoldem van Gennepem. Popisuje stejné přechody, ale rozděluje je trochu přehledněji, uceleněji a hlavně s ohledem na dnešní dobu, kdy například svatba už nemusí nutně korespondovat s přechodem z puberty do dospělosti. Následující rozdělení je tedy moderním zpracováním A. van Gennepa, psané rukou Jana Františka Bíma.¹²

1. Porod
2. Přechod z dětství do puberty
3. Přechod z puberty do dospělosti
4. Přechod z dospělosti do stáří
5. Smrt

Předchozí přechodové rituály jsou velikou inspirací pro mou praktickou část této práce. Proto bych je dále chtěla rozvést trochu podrobněji.

3.3.1. Porod

Porod jako takový probíhá ve všech kulturách stejně. Spolu se smrtí je nejzásadnější ze všech přechodových rituálů. Bez něj by nebyl život, tedy ani žádný další přechodový rituál. Tento moment hraje v psychice dítěte důležitou roli. Jedná se o přechodový rituál jak pro matku, tak pro dítě.

1. Dítě v děloze matky

¹² Přechodové rituály, janbim.cz [online]. [2015-04-25]. Dostupné z: <http://www.janbim.cz/cviceni/prechodove-ritualy/>

I zde můžeme pozorovat tři fáze rituálu. Fáze oddělení je symbolizována vytečením plodové vody, následným opuštěním dělohy a spatřením světla světa. Je to proces, kdy se dítě fyzicky odděluje od matky a opouští ochranné prostředí. Přestřížením pupeční šňůry je oddělení dokonáno a dítě se stává fyzicky individuální bytostí. Zde se dostává do fáze pomezí. Tu můžeme vidět v malé chvíli, kdy dítě mají v rukou lékaři a zdravotní sestry, tedy nikdo známý.¹³

2.První okamžik dítěte na světě

Tato chvíle by však neměla trvat příliš dlouho. Jde o první traumatický zážitek. V okamžiku položení dítěte na hrud' matky nastává fáze přijetí. V tomto okamžiku dochází k návratu jednoty matky a dítěte. Dítě opět může slyšet hlas matky a cítí opět pocit bezpečí. Fáze porodu může být doplněna o návštěvu příbuzných v porodnici, kdy dítě intuitivně cítí, že je přijato do rodiny. V naší kultuře bývá rituál zakončen vítáním občánků nebo křestem.¹⁴

V jiných kulturách jsou tyto fáze rozprostřeny trochu jinak. Těhotná žena bývá ve fázi oddělení odloučena od společnosti, mnohdy i od společnosti žen. U indických Todů těhotná žena dokonce nesmí vstoupit ani do vesnice. Bývá pro ni vytvořena zvláštní chatrč, ve které v době těhotenství a porodu přebývá. V Bulharsku si nastávající matka

¹³ Přechodové rituály, janbim.cz [online].[2015-04-25]. Dostupné z: <http://www.janbim.cz/cviceni/prechodove-ritualy/>

¹⁴ Přechodové rituály, janbim.cz [online].[2015-04-25]. Dostupné z: <http://www.janbim.cz/cviceni/prechodove-ritualy/>

v rámci ochrany plodu a sebe samotné, nesmí po setmění mýt ani česat vlasy, v devátém měsíci by ani neměla opustit příbytek. Pomezí je zde zobrazeno předporodními a porodními rituály jako takovými. Fáze přijetí je pak doprovázena vypitím posvátného mléka nebo pečením koláčů, kdy matka musí sníst první kousek. V extrémních případech je pro přijetí do společnosti matka i dítě rodinou poplivána. Tento návrat do společnosti můžeme časově datovat s dnešním šestinedělím.¹⁵ Je to sice jeden z nejlépe společensky zvládnutých rituálů, ale musí být správně dokončen, tedy správným přijetím matky dítěte.

Veškeré přechodové rituály se komplikují, pokud se stane něco neobvyklého, za což bylo považováno například narození dvojčat - například u Išongů v Kongu musí matka při narození dvojčat zůstat s nimi ve své chýši až do té doby, než děti nedosáhnou šesti let a smí mluvit jen s příslušníky své rodiny. V šesti letech proběhne slavnostní hostina a po slavnostním obřadu mohou děti konečně chodit mezi ostatní.¹⁶

Narození dítěte je velikou událostí. Zejména první porod ženu posouvá na jiná společenská postavení. Mění se zde veškeré priority a doposud nabitě ideály. Nemění se tím však jen život ženy. Porod prvního potomka je důležitým přechodovým rituálem i pro muže. Může být součástí jeho přechodu do dospělosti, zároveň však může být součástí přechodu z dospělosti do stáří novopečené babičky. Porod je tedy jako přechodový rituál jeden z nejdůležitějších.

¹⁵ GENNEP, A. van, Přechodové rituály, str. 46-50

¹⁶ Přechodové rituály, janbim.cz [online]. [2015-04-25]. Dostupné z: <http://www.janbim.cz/cviceni/prechodove-ritualy/>

3.

4.

5.

6.

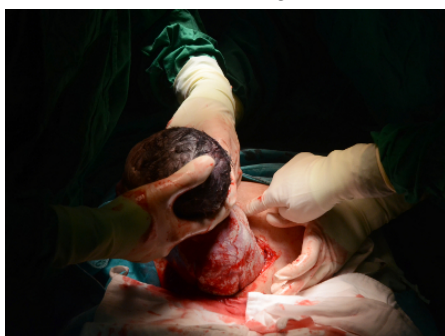
7.

8.

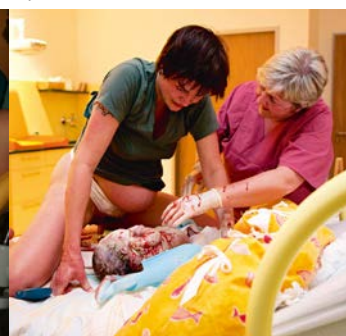
9.

10.

11.

12.

13.

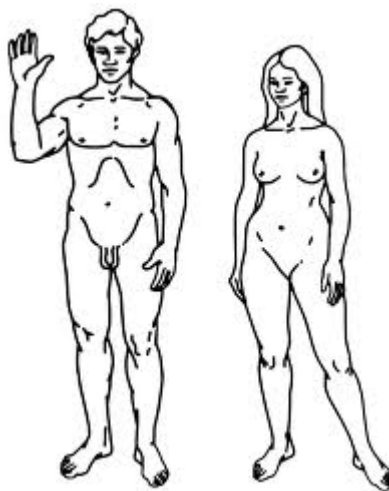
14.

15.

3.3.2. Přechod z dětství do puberty

Přechod, který bývá náročný nejen pro jedince, kterých se to týká, tedy děti, ale zároveň i pro jejich rodiče. Dítě bez povinností, zvyklé si hrát, je najednou bráno jako dospělá osoba, která už má nějaké závazky a musí plnit určité úkoly. Už jen to zvedá vlnu nevole. Tento přechod bývá ale hlavně spjat s fyziologickými změnami. Tělo se přihlašuje ke své sexualitě a opouští dětskou bezpohlavní komunitu. Dívka se stává ženou při první menstruaci, muž při první poluci.

16. Muž a žena

V přírodních kulturách bývá tento obřad nazýván slavností rudého a bílého květu. Dívkám začíná růst poprsí a rozšiřuje se jim pánev, chlapcům hrubne hlas. V naší kultuře je na tento přechod zapomínáno, což má za následek, že u mnohých jedinců probíhá puberta těžce. Adolescent má pocit, že právě přišlo něco, za co se má proč stydět.¹⁷ Toto jsou však fyzické změny, které nepřicházejí u všech jedinců stejně. Nemůžeme je tedy brát jako statický mezník.

17. Obraz menstruace

18. Obraz poluce

¹⁷ Přechodové rituály, janbim.cz [online]. [2015-04-26]. Dostupné z: <http://www.janbim.cz/cviceni/prechodove-ritualy/>

Pokud není přechod do puberty spojen s těmito fyziologickými změnami, můžeme jako vhodné období brát konec páté třídy základní školy. Dítě po prázdninách nastoupí na druhý stupeň nebo v některých případech na zcela jinou školu. Zde již není jen jedna „máma“ učitelka, která děti vyučuje ve všech předmětech, ale celý učitelský sbor. Dítě se musí začít spoléhat samo na sebe. Začíná mu spousta nových povinností, které doposud neznalo. Dříve v našem prostředí existoval rituál přechodu do puberty. Jednalo se někdy o první přijímání hostie a hlavně o obřad biřmování – přijetí ducha svatého. U obou těchto obřadů byla velmi důležitá i úloha kmotrů. Kmotr býval často nejdůležitější osobou pro dobrý spirituální rozvoj mladých lidí.¹⁸

V jiných kulturách je tento přechod velmi oslavován. Slavnost rudého květu, tedy oslava menstruace bývá pořádána na okraji vesnice v tomu určeném domě, kdy přítomny mohou být pouze ženy. Například u Thompsonských Indiánů se u dívek jedná o procesy omývání. U chlapců se obřad mění na základě výběru budoucího povolání (lovec, válečník atd.) U Todů, kteří praktikují mnohomužství, jsou tyto rituály na ryze sexuální bázi. Todové se mohou zasnoubit již od 3 let. Nějakou dobu před dosažením pohlavní dospělosti, tedy puberty, přijde k dívce do vesnice mladý muž z jiné skupiny, lehne si vedle ní a svým pláštěm oba přikryje. Po pár minutách muž odejde. Za čtrnáct dní přijde jiný muž, silný a dobře stavěný a připraví dívku o panenství. K tomuto musí dojít před začátkem menstruace. S přechodem z dětství do puberty v některých společnostech velmi úzce souvisí akt obřízky, který však také neprobíhá u všech společností ve stejném věku. Tak například v Alžírsku probíhá kolem sedmi až osmi let, u ortodoxních muslimů sedmý den po narození.¹⁹

Je velmi těžké stanovit nějakou hranici nebo mezníky něčemu, co je řízeno geny. Každý prochází těmito změnami jindy a jinak. A. van Gennep ve své knize zdůrazňuje, že se opravdu nedá tento přechod nějak datovat. Je tedy velice těžké, pozorovat zde i jednotlivé fáze přechodových rituálů. I zde je však v menší míře můžeme vidět. V naší kultuře musíme zůstat v rámci zcela symbolického, neboť se u nás tyto rituály nevyskytují. Fáze oddělení je zde zobrazena pomyslným vystoupením ze stínu máminy sukne a psychologickým druhým přestřižením pupeční šňůry. To můžeme pozorovat

¹⁸ Přechodové rituály, janbim.cz [online].[2015-04-26]. Dostupné z: <http://www.janbim.cz/cviceni/prechodove-ritualy/>

¹⁹ GENNEP, A.van, Přechodové rituály, str. 71-72

právě na přetržení závislosti na matce. Adolescent se přestává svěřovat rodičům a snaží se problémy řešit sám. Fázi pomezí zde můžeme vidět v počátcích vlastní sexuality. Dítě si začíná uvědomovat svou výjimečnost. Dívky menstruuji, chlapci pociťují první poluci. Ve fázi přijetí je jedinec přijat do ženské či mužské komunity, je smířen s fyziologickými proměnami.²⁰

Rituál přechodu z dětství do puberty je důležitý i pro matky. I z její strany je důležité psychologické druhé přestřižení pupeční šňůry a vypuštění dítěte do nebezpečného prostoru mimo její ochranu a vliv. Bohužel díky absenci tohoto rituálu často vidíme matky, které dirigují a ochraňují své děti i ve věku, kdy jejich děti mají již své vlastní děti.²¹ Což je dnes bohužel velký nedostatek. V dnešní době by tyto rituály mohly mít podobu rodinné sešlosti, kdy se sejde vždy jen jedno pohlaví, včetně nejstarších, kteří již prožili většinu přechodových rituálů. Děti by symbolicky přestřihávaly růžové stuhy, jakožto spojení s matkou a třídily a vyřazovali své hračky, které již nebudou potřebovat.²² Mladý jedinec by byl hlavně informován o změnách na svém těle, které právě probíhají. Tato nenucená forma ze strany rodiny by mohla mít dobrý vliv na stud kolem těchto událostí a na otevřenost jedinců během puberty.

²⁰ Přechodové rituály, janbim.cz [online]. [2015-04-26]. Dostupné z: <http://www.janbim.cz/cviceni/prechodove-ritualy/>

²¹ Tamtéž

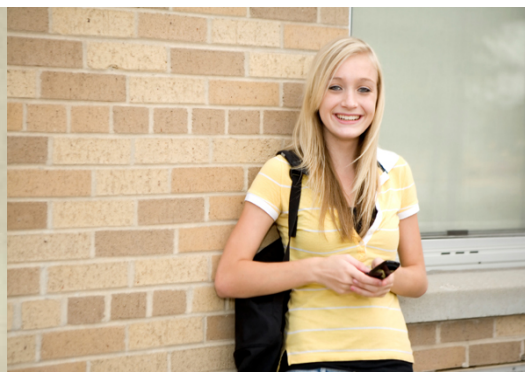
²² Přechodové rituály, janbim.cz [online]. [2015-04-26]. Dostupné z: <http://www.janbim.cz/cviceni/prechodove-ritualy/>

19.

20.

21.

22.

23.

24.

25.

26.

27.

28.

3.3.3. Přejchod z puberty do dospělosti

O co jde?“ zeptal jsem se.

„Už to mám!“ vykřikoval. Už vím, jak se stát mužem!“

„Jak tedy?“ otázal jsem se s upřímným zájmem.

„No,“ pravil, „člověk musí zabít draka a zachránit krásnou pannu.“ Přikývl jsem, aby viděl, že rozumím a souhlasím.

„Má to ale, kámo, jeden problém,“ pokračoval.

„A to?“ zajímal jsem se.

„V Lake Tahoe nenajdeš v roce 1994 jedinýho draka.“²³

Tímto úryvkem z knihy Bretta Stephensona bych ráda uvedla jeden z nejtěžších přechodů vůbec. Nejtěžším možná proto, že se odehrává spíše v naší mysli a neodvívá se od fyzických činů, jako tomu bylo v dobách minulých.

Tento přechodový rituál je doprovázen spoustou strastí a chyb, kterými si však jedinec musí projít, a které ho formují. Jedinec se odděluje od bezpečí žití v původní rodině a komunitě. Setkává se se svojí smrtelností a přijímá osobní zodpovědnost za svůj život a za svoji komunitu.²⁴

29. Gustav Klimt: Hlodavá bolest

30. Jaroslav Borůvka: Nahý v trní

²³ STEPHENSON, Brett, Co dělá z chlapců muže?, Duchovní přechodové rituály ve věku nevěstivosti, [online]. [2015-04-26]. Dostupné z: <http://www.dharmagaia.cz/kniha/811-bret-stephenson-co-dela-z-chlapcu-muze-duchovni-prechodove-ritualy-ve-veku-nevsimavosti/text/1680-predmluva-a-uvod>

²⁴ Přechodové rituály, janbim.cz [online]. [2015-04-26]. Dostupné z: <http://www.janbim.cz/cviceni/prechodove-ritualy/>

Ztráta jistot je nedílnou součástí tohoto rituálu. Podle van Gennepa bývá tento přechod často spojován se zasnubami a svatbou, to se však postupem času změnilo. Dnes je tento rituál spojen spíše s nalezením sebe sama a se seberealizací. Pokud ho tedy můžeme v našich končinách ještě někde pozorovat.

V naší vlasti býval pro muže takovýmto rituálem pobyt na vojně. Ač k němu bylo určitě spoustu výhrad, byl to alespoň nějaký přechodový rituál. V podvědomí máme zafixováno, že na počátku dospělosti bychom se měli potkat se smrtelností a utrpením. Je možné, že právě proto v dnešní době vzrůstá u mladých lidí obliba adrenalinových sportů, pobírání drog a dalších životu nebezpečných činností. Tyto aktivity však probíhají bez jakékoliv přípravy a bez vedení, takže zde žádný přechod obvykle neprobíhá²⁵. V posledních dnech je znovuzavedení povinné vojenské služby opět v jednání, je však otázkou, jestli ještě dokáže rozdivočelé mladé lidi změnit.

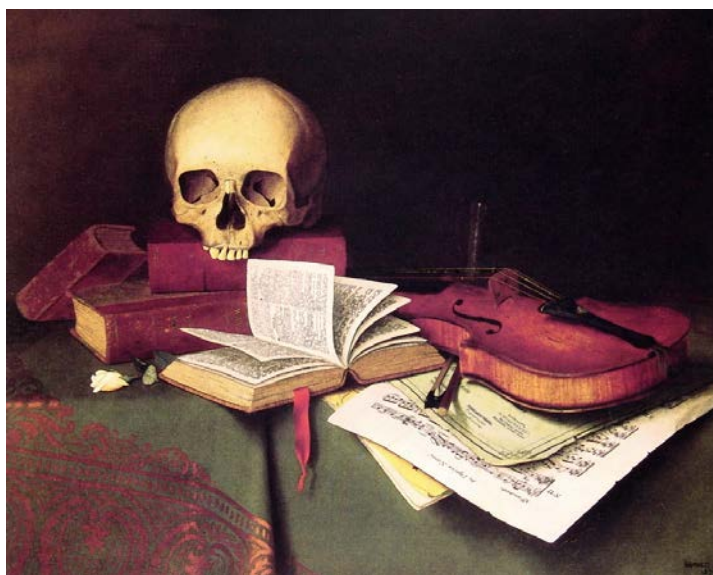
V přírodních kulturách je přechod z puberty do dospělosti důležitým rituálem především pro muže. Jedná se o obřad, který je doprovázen bolestí, nebezpečím a strádáním. Během tohoto rituálu jsou mladí muži a někdy i mladé ženy vystaveny situacím, kde se setkávají se svou smrtelností. Po světě můžeme tento rituál najít v různých podobách, ale jistou podobnost zde najdeme. Vždy je zde projevena odvaha, šikovnost či zodpovědnost. Často to bývá projevováno dlouhou cestou, kterou musí jedinec, prožívající přechod, absolvovat. Masajové například odcházejí se stádem krav daleko do buše, kde musí stádo po dobu několika týdnů ohlídat před divokou zvěří. Zpečetěním je pak návrat se zubem zabitého lva. V Tichomoří je rituálem předchůdce bunde jumping, což je dnešní adrenalinový sport. Mladí muži zde skáčou hlavou dolů ze stromu, přivázáni na liánách. V severní Americe jsou kmeny Indiánů, kde je tímto rituálem opět cesta. Mladý muž se odebere do divočiny a obvykle několik dní nepije, nejí a ani nespí. Většinou je doprovázena někým ze starších této komunity. Tento „stařešina“ dbá na průběh rituálu, kdy mladík sedí v malém kruhu a čeká na vizi svého života.²⁶

Tento rituál se v naší kultuře už skoro vůbec nepoužívá, je tedy těžké ho rozčlenit na rituální fáze. Rozčleňme tedy povinnou vojenskou docházku, kterou vlastně můžeme

²⁵ Přechodové rituály, janbim.cz [online].[2015-04-27]. Dostupné z: <http://www.janbim.cz/cviceni/prechodove-ritualy/>

²⁶ Přechodové rituály, janbim.cz [online].[2015-04-27]. Dostupné z: <http://www.janbim.cz/cviceni/prechodove-ritualy/>

považovat za jakousi cestu do neznáma, kterou vidíme i u přírodních kultur. Zde je fáze odloučení evidentní. Jedinec se musí s nastávající cestou poprat sám za sebe. Vidíme zde ztrátu jistot, které měl doposud ve své rodině. Fázi pomezí můžeme vidět ve strastech, které na cestě člověk prožívá. Jedná se o bolest, smutek, smrtelnost a zároveň o sebe nalezení. Je nucen se spolehnout sám na sebe a poznat své hranice. Po uvědomění si sebe sama může započít fázi přijetí, kdy se jedinec vrací do svého domova. Vrací se však jako úplně jiný člověk, v jiném společenském postavení.

31. Neznámý autor: Úvaha nad smrtelností

Podle van Gennepa je nedílnou součástí dospívání svatba. Neřekla bych, že se jedná o opravdu nedílnou součást. Jedná se však o jeden z vedlejších přechodových rituálů a určitě do tohoto období patří, proto bych ji ráda také zmínila.

Svatba je jeden z nejzachoválejších a nejoslavovanějších rituálů v naší kultuře. Jedná se o spojení dvou osob a o zásadní změnu společenského postavení. I na tomto rituálu jsou znát tři fáze. Odloučení můžeme vidět v předzásnubním období. Muž žádá rodiče ženy o její ruku a tím dává najevo, že bude následovat velká změna. Fázi pomezí lze zaznamenat v samotných zásnubách, svatebních přípravách a v období před samotným obřadem. Jedinec může pociťovat nezařazenost a nejistotu z budoucího. V období zasnoubení si v minulosti snoubenci připravovali domov, do kterého se po svatbě společně nastěhují. Jedinec, ať už je to muž či žena, se odlučuje od rodičů a stěhuje své věci do nového. V dnešní době tato část již není tak zřetelná. Mladí lidé spolu již před svatbou žijí i několik let. Část přijetí je zde více než jasná. Novomanželé si

navléknou snubní prsteny a slibem se zavážou jeden druhému. Tím jsou přijati do nové životní role, tedy do role manželské. Toto bývá stvrzeno společným příjmením a bydlením.²⁷

Ke svatebnímu dni se váže spousta dalších symbolů a tradic, které jsou s přechodovými rituály spjaté. Například v povinnosti muže, přenést nevěstu přes práh nového domova, můžeme vidět určitý přijímací rituál. Ten je znatelný i při navlékání snubních prstenů. Jedná se o jakési propojení novomanželů a stvrzení nové společenské funkce. Naopak odlučovacím rituálem může být doprovod otce nevěsty k oltáři, kde ji následně předá nastávajícímu manželovi. Těchto symbolů můžeme nalézt v historii svateb nespočet. Dnes už se bohužel tyto tradice vytrácejí.

Nedostatek tohoto přechodu v dnešní společnosti, je velmi znatelný. Nám mladým chybí iniciace do další životní a společenské etapy. Snažíme se bořit ověřené tradice a jít vlastní cestou. Líbí se nám život, který žijeme a nechceme se posouvat, líbí se nám život pod máminou sukní. Svatby se stávají přežitkem a vojna hlubokou minulostí. Mladí lidé mnohdy nemají důvod dospět. Proto v dnešní době vídáme tolik „třicátníků“, žijících v rodném domě, kteří nevědí kudy kam. Tento problém je důsledkem života v rychlosti. Na rituály nezbývá čas.

²⁷ GENNEP, A.van, Přechodové rituály, str. 110-135

32.

33.

34.

35.

36.

37.

38.

39.

40.

41.

42.

3.3.4. Přechod z dospělosti do stáří

Tento rituál není úplně známý a ani o něm neexistuje dostatek informací, nicméně je pro nás život důležitý. Je to obřad, který se odehrává v nás samotných. Nedá se přesně určit doba, kdy jedinec tímto rituálem projde, ale povětšinou nastává při úmrtí rodičů. Je zde definitivně přestřižnuta pupeční šňůra. Přechod z dospělosti do stáří může nastat i při narození prvních vnoučat. Zde si rodič definitivně uvědomuje, že jeho děti už mají svůj život.²⁸

Během tohoto rituálu je nejpatrnější fáze odloučení. Jedinec se loučí se svým rodičem nebo naopak vítá vnouče do svého života a tím se loučí se svým dítětem. Tak či jinak, končí zde tedy jedna dlouhá éra života. Smrt rodičů je jednou z největších ran a o to více, pokud je u jejich skonu člověk přítomen. Je tedy logické, že je toto důvodem nekonečného přemýšlení. Což by se dalo nazvat fází pomezí. Přijetím může být právě narození vnoučat a uvědomění si svého společenského postavení. Určitým signálem tohoto přechodu může být i věk. Je mnoho lidí, kteří si svůj věk nepřiznávají, což vlastně není nic špatného. Na druhou stranu jsou ale osmdesátileté paničky, které se snaží vyrovnat kráse dvacetiletých slečen, spíše k pláči než k obdivu. Dnešní společnost není příliš citlivá ke stáří, ale i ono nám má co dát.

V jiných kulturách nemůže kmen vést nikdo jiný než moudrý stařešina, který již prošel veškeré přechodové rituály, kromě smrti. Může tedy nabídnout nejvíce zkušeností. Bývá přítomen u všech důležitých rituálů v kmeni a povětšinou vede jejich průběh.

Opravdu se nedá stanovit přesný čas tohoto přechodu. Někdo si jím například vůbec projít nemusí. Jedná se pouze o psychologický obřad, který všichni nejsou schopni přijmout. I zde jsou znát důsledky nedostatku povědomí o tomto rituálu. Matky, které si nejsou schopny přiznat, že jejich děti již mají svůj život a nejsou to již malé osůbky, které potřebují popostrčit, jsou toho zářným příkladem. Přitom jsou to právě oni, kteří by nám měli předávat tradice a zvyky a být naším příkladem do budoucího života.

²⁸ Přechodové rituály, janbim.cz [online].[2015-05-04]. Dostupné z: <http://www.janbim.cz/cviceni/prechodove-ritualy/>

43.

44.

45.

46.

47.

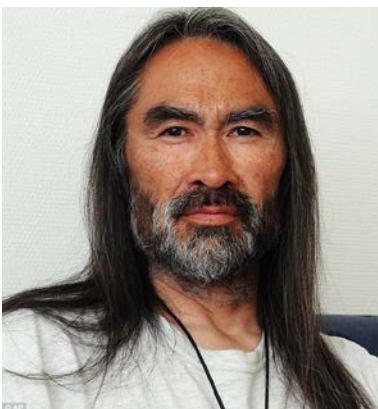
48.

49.

50.

51.

52.

53.

3.3.5. Smrt

Smrt je posledním přechodovým rituálem v životě člověka. Je to rituál obávaný. Všichni víme, že si jím projít musíme, ale snažíme se tento fakt nevnímat, protože není příliš příjemný. Je to jeden z mála přechodových rituálů, jehož obřad se dochoval do dnešní doby i v naší kultuře. Je doprovázen velkými přípravami a emocemi. Zároveň může být součástí ostatních rituálů, protože jeho průběh je sám o sobě velkou psychickou zátěží pro okolní společnost. Může být tedy i iniciací do další životní kapitoly pro pozůstalé (viz Přechod z dospělosti do stáří). Podle van Gennepa jsou pohřební obřady, mnohem více než jiné, ovlivněny společenským postavením, majetkem, národností či věkem.²⁹

Na rozdíl od ostatních rituálů jsou zde zřetelné jen dvě fáze. Fáze odloučení je nejzřetelnější. Jedná se o samotnou smrt člověka. Jedinec se odlučuje od života a odchází do světa nepoznaného. Ten je však zastřen tajemnem. Pozůstalí se smiřují se skonem svého příbuzného a začínají připravovat pohřební obřad. Fáze pomezí nastává ve chvíli, kdy je mrtvý vystaven v rakvi či v nějaké pohřební místnosti a čeká na samotný pohřební obřad. Fáze přijetí je spíše jen symbolická. Zesnulý je přijat do světa mrtvých, o které můžeme jen spekulovat. Této fázi předchází mnohdy pompézní obřady, které jsou od nepaměti zesnulým vystrojovány. Tyto obřady, i představy o posmrtném životě, se mění ve všech kulturách.

Nejrozšířenější představou u většiny národů je fakt, že onen svět, do kterého mrtví přicházejí, je podobný světu zde na Zemi, ale je daleko příjemnější. Velmi častá je důvěra, že svět zemřelých jsou spíše jakési Ostrovy zemřelých (Keltové, Egypt, Polynésané), nebo například víra v to, že onen svět je něco jako bašta obehnaná hradbami či místo na nějaké vysoké hoře či uvnitř hory. Pozůstalí vybavují zemřelého materiálními či magicko náboženskými předměty, o nichž jsou přesvědčeni, že mrtvým pomůžou, že je někde bude potřebovat.³⁰

²⁹ GENNEP, A.van, Přechodové rituály, str. 136

³⁰ GENNEP, A.van, Přechodové rituály, str. 145

54.

55.

56.

57.

58.

59.

60.

61.

62.

63.

3.4. Materiální přechod

Doted' jsem rozebírala přechodové rituály z psychologického hlediska. V následující praktické části bych však chtěla tyto přechody přenést do fyzického světa, proto je nutno poukázat i materiální stranu věci.

Materiální přechody jsou v zjednodušeném slova smyslu přechody zhmotněné ve fyzické věci. Netýkají se pouze přechodových rituálů, ale území rituálů, jako takových. Podle A. van Gennepa byly a jsou hranice pro mnohé národy posvátným místem. Tyto hranice většinou provází nějaká hmotná rekvizita, např. mosty, prahy, klenby, dveře či provazy. Přirozeným mezníkem může být i skála, řeka, strom či jezero.³¹ Gennep si všímá jedné důležité věci: mezi různými prostory se nacházejí neutrální zóny, jistá pomezí. Kdo se v prostoru pomezí nachází, ten se pohybuje jakoby mezi dvěma světy. Platí to na nejrozličnějších úrovních, na úrovni celých teritorií, na úrovni vesnice, na úrovni jednoho domu. Tato území nazývá pomezím. I zde tedy můžeme vidět hezky rozdělené fáze rituálu. Když se vstupuje do nějakého prostoru, tak často má tento vstup následující podobu, a to oddělení od světa, který necháváme za zády, provedení pomezních rituálů a nakonec provedení obřadního začlenění do světa nového, tedy přijímací rituál.³²

Další věcí, kterou Gennep vyzdvihuje, jsou hlavní vchodové dveře domu. Mají pro člověka velký význam, jsou totiž mezi světem okolním a domácím. Pokud jde o chrám, jsou pomezím mezi světem posvátným a profánním. Jsou naší hranicí. Ve světě jsou dodnes uchovány některé vstupní a výstupní rituály. Například Arabové při vstupu do domu hladí domácího bůžka, umístěného u vchodových dveří. I v běžném životě můžeme tyto vstupní rituály stále vidět. Před překročením prahu se zouváme a oprašujeme. Při vstupu do kostela se žehnáme svčnou vodou. Překročit práh znamená připojit se k jinému světu.³³ Dveře s sebou tedy nesou symboliku jakéhosi přechodového prahu. A právě i on mi bude inspirací při praktické části této práce.

³¹ GENNEP, A.van, Přechodové rituály, str. 24

³² Arnold van Gennep a přechodové rituály, david-zbiral.cz, [online].[2015-05-07]. Dostupné z: <http://www.david-zbiral.cz/gennep.htm>

³³ GENNEP, A.van, Přechodové rituály, str. 27

3.4.1. Dveře

*„Za dveřmi čeká celý svět,
svět ztrát a nálezů, svět věčných vart a štací.
Dítě se učí odcházet
a dospělý se celý život vrací.“³⁴*

Dveře jsou součástí všedního života nás všech. Je tedy velice snadné si je představit. Nepřemýšlíme nad nimi jako nad něčím podstatným. Skrývají v sobě však mnoho symbolů a významů.

Funkce dveří je nám všem dobře známa. Chrání nás před okolním světem. Brání naše soukromí a náš majetek. V první řadě nám však umožňují vstup a výstup z domu či místnosti. Oddělují od sebe i místnosti samotné. Jedná se o místo, kterým procházíme několikrát denně. Díky překročení jejich prahu si uvědomujeme nějakou změnu. Otevírají před námi jiné obzory a ty staré za námi zavírají. Jejich funkce napříč kulturami je vesměs stejná. Je jí právě ochrana a komunikace.

Symbolika dveří se také mezi kulturami nijak výrazně nemění. Největšími symboly jsou naděje a osvobození. S každým novým otevřením dveří nás může něco překvapit. Otevíráme je s nadějí v něco nového. Nikdy nemůžeme vědět, co se za nimi skrývá. Dveře symbolizují přístupnost či nepřístupnost. Otevřené dveře jsou jasným znamením otevřenosti nového světa, který se za nimi skrývá. Ne nadarmo je únikový východ označován vyobrazením otevřených dveří. Naopak dveře, které jsou zavřené, jsou znamením nepřístupnosti. Zobrazují uzavřenost a nemožnost úniku. Toto si můžeme nejlépe představit z pohledu vězně, který celé dny kouká na dveře zamčené cely.

Součástí dveří je práh, který je z hlediska filosofie jejich nejdůležitější částí. Onen práh je právě tou hranicí, kterou každodenně překračujeme a potřebujeme. Práh našeho domova je symbolem a hranicí našeho bezpečí. Nemusí se však nutně jednat o práh hmotný. Tímto slovem jsou označovány hranice či hraniční hodnoty v nejrůznějších oborech. Práh bolesti, práh slyšitelnosti, skalní práh nebo práh zpomalovací jsou jen malým výčtem těch nejznámějších.

Je tedy evidentní, že dveře jsou v podvědomí naší mysli nejen jako běžná součást života, kterou procházíme, ale stejně i jako hranice pro všemožné hodnoty.

³⁴ ŽÁČEK, Jiří, Kapesní básně, Dveře

4. Instalace – praktická část

4.1. Shrnutí teorie a její použití v práci

Téma bakalářské práce, které jsem si vybrala, by se spíše dalo přiřadit k humanitně laděným oborům. Bylo však velkou výzvou i takto složitou otázku, jako jsou přechodové rituály, zkusit zpracovat hmotně. Ač by se celá teorie mohla zdát sebevíc vyčerpávající, všechny výše uvedené informace byly velkou inspirací pro mou další práci.

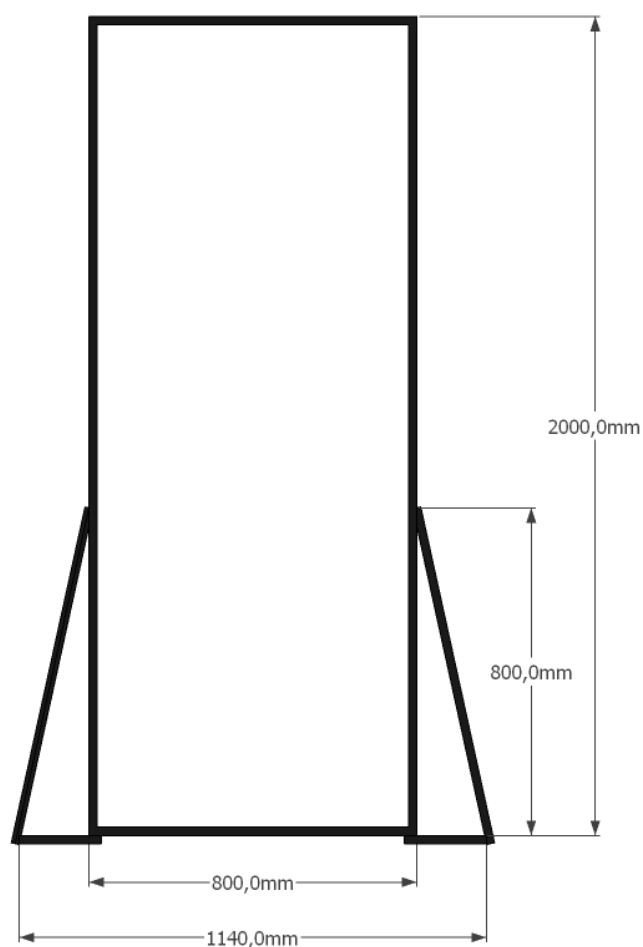
Veškeré přechodové rituály, které jsem výše uvedla, jsou velkým krokem pro každého, kdo jimi projde. Jsou velmi zvláštní skupinou rituálů, které stojí za bližší prozkoumání a přiblížení veřejnosti. Proto bych chtěla tyto přechody, v praktické části, zhmotnit ve skutečné přechody. Každý jednotlivý přechodový rituál nabízí velký prostor pro inspiraci. Je zde mnoho symbolů a náznaků, ze kterých je možné vytvořit koncept každého zhmotnělého přechodu. Velkou inspirací mi byl i přechod materiální, o kterém jsem psala v předchozí kapitole. On je právě tím, díky kterému se má práce ubírala následujícím směrem. Byla zde vyzdvížena důležitost dveří. A právě ony dveře v kombinaci s jednotlivými přechodovými rituály jsem si vybrala jako největší inspiraci ve svém dalším snažení.

4.2. Dveře v souvislosti s instalací

Právě dveře jsou tím přechodem, který zdoláváme každý den. Jsou prahem a hranicí, přes kterou děláme každý den první krok do okolního světa. I samotné překročení domácího prahu je naším každodenním rituálem. Dávají nám pocit bezpečí.

Dveře, jak je známe, se skládají ze zárubní, tedy z futer a ze samotných dveří. Futra dávají dveřím hranici a vytváří onen důležitý práh. To jsou věci, které jsou pro mou instalaci podstatné. Futra jsem si tedy vybrala jako základ práce. Aby byly však dveře kompletní, musí být zárubeň něčím vyplněna. Zde právě přichází na řadu jednotlivé přechodové rituály. Každý rituál je symbolizován určitými činy a věcmi, které jsou mezi zárubněmi zobrazeny a tvoří celek, kterým je možné projít. Ač tato výsledná fáze je dveřím podobná pouze futry, budu ji „dveřmi“ nazývat.

Nejdůležitějších přechodových rituálů je pět. Je tedy pět i těchto dveří. Základ těchto dveří je stejný. Futra jsou vyrobená z OSB desek. Ve výsledku je jejich funkcí v mé práci „pouze“ ohraničit jednotlivé přechodové rituály. Jejich materiál tedy není stěžejní. OSB desky jsem volila hlavně díky jejich ceně, která je přijatelná. Barva OSB desky však přitahuje spoustu pozornosti. Pro mou práci je však důležitá, hlavně výplň těchto dveří. Aby bylo zřetelné, že tato futra jsou především ohraničením, natřela jsem je černou barvou. Ta jejich masivnost trochu potlačila a samotný přechodový rituál vyniknul. Pro jejich stabilitu zde bylo nutné připevnit oporu z téhož materiálu. Rozměry futer jsou následující.

1. Tereza Chalašová: Rozměry instalovaných dveří

Na počátku každých dveří přechodových rituálů jsou jedna a ta samá futra. Na následujících obrázcích jsou zobrazena i s dřevěnou podporou, která slouží jejich stabilitě. V dalších vizualizacích již bude zobrazena ideální forma bez technických podpor.

2. Tereza Chalašová: Model instalovaných dveří

3. Tereza Chalašová: Model instalovaných dveří

4.3. Pět rituálů, pět dveří

Stejně jako jsem výše popsala pět nejdůležitějších přechodových rituálů, tak i jejich zhmotněných podob je pět. Jsou inspirovány historií samotného rituálu, jinými kulturami i zbytky těchto iniciací v dnešní době. Mou snahou bylo vytvořit v procházejícím člověku pocit pochopení daných přechodových rituálů. Jedinec by měl být těmito rituály poznamenán a poskvrněn. Toho jsem se snažila dosáhnout i u těchto přechodů.

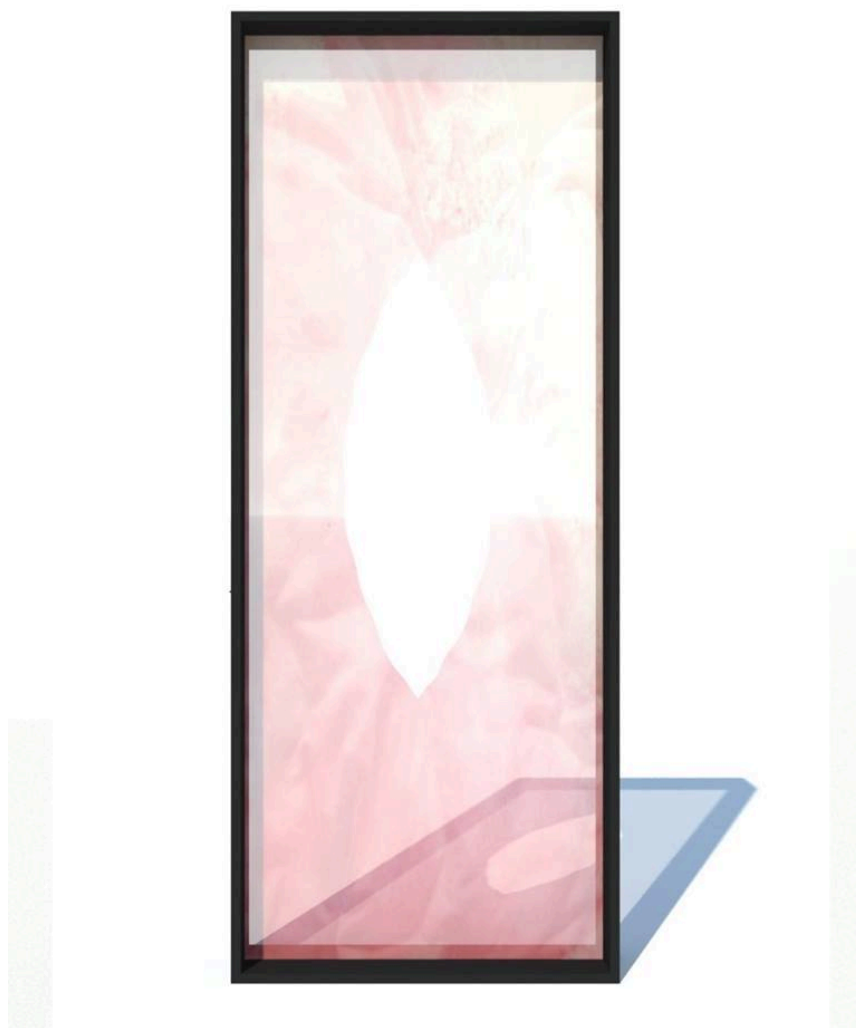
4.3.1 Dveře porodu

Klíčová hesla:

ŽENA, DÍTĚ, PUPEČNÍ ŠŇŮRA, POUTO, ŽIVOT, ROZTRŽENÍ POUTA, PLACENTA, VZNIK

Nejen tato slova byla mou inspirací při hledání vhodných dveří pro rituál porodu. Jedná se o rituál, o kterém toho víme nejvíce. Všichni jsme si jím prošli. Není zde tedy úplně nutno rituál vysvětlovat, Jde spíše jen o připomenutí.

Prvotní myšlenkou byla jakási křiklavě růžová pružná blána, ve které bude otvor, kterým může návštěvník proniknout. Této myšlenky jsem se držela doposud. Použitým materiálem je růžový polyester, který je napnut do již zmiňovaných futer. Uprostřed této blány je, po vzoru ženského přirození, vyříznut otvor. Tento otvor je symbolem ženských rodidel, ze kterých jsme vzešli.

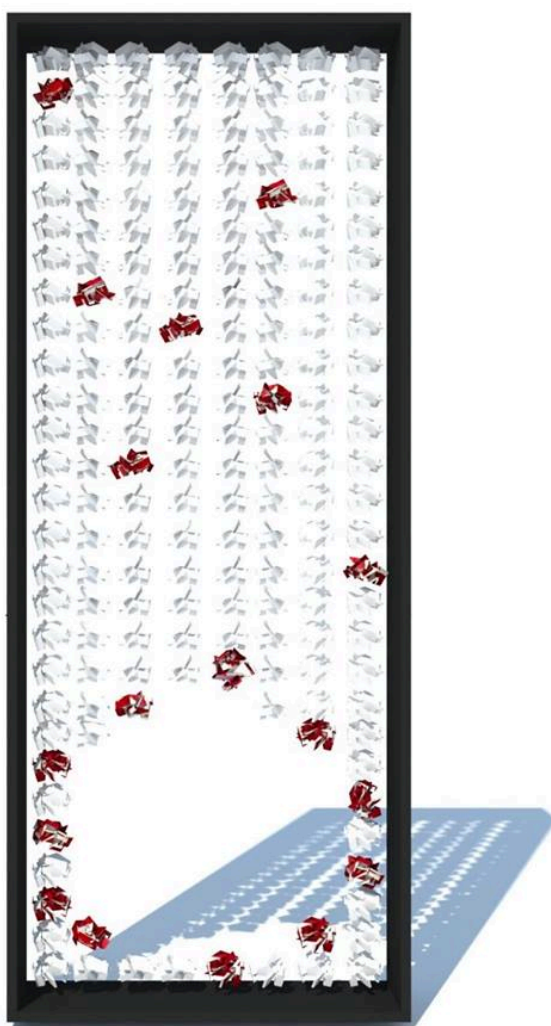
4. **Tereza Chalašová:** *Ideální model, dveře porodu*

4.3.2. Dveře přechodu z dětství do puberty

Klíčová hesla:

MENSTRUACE, POLUCE, VYPADÁVÁNÍ MLÉČNÝCH ZUBŮ, PRVNÍ STŘÍHÁNÍ VLASŮ,
POTŘÍSNĚNÍ, STUD, ZMĚNA TĚLA

Tento přechod symbolizují změny lidského těla a s ním spojené potřísnění a znečištění. V tomto duchu jsou vytvořeny dveře pro tento přechod. Futra jsou vyplněna vlasci, na kterých jsou hustě připevněny krví a polucí potřísněné papírové kapesníky. Krev a sperma je zde z hygienických důvodů nahrazeno umělými náhradami.

5. *Tereza Chalašová: Ideální model, dveře přechodu z dětství do puberty*

4.3.3. Dveře přechodu z puberty do dospělosti

Klíčová hesla:

SMRTELNOST, NEBEZPEČÍ, SVATBA, ROZHODNUTÍ, CESTA, UTRPENÍ, ZRANĚNÍ,
UVĚDOMĚNÍ, PROZŘENÍ, PŘÍRODA

Tento přechod je jeden z nejvíce postrádaných. Možná i pro to, že je velice náročný. Jak jsem psala výše, tento přechod je plný bolesti, fyzické i psychické. Dochází při něm k plnému uvědomění. V cizích kulturách je mnohdy symbolizován dlouhou cestou do přírody, kde jsou jedinci nuceni přežít.

V mém podání je tento rituál zobrazen dveřmi plnými ostnatých větví. Jsou to dveře, jejichž průchod nám opravdu způsobí bolest. Stejně tak, jako tento rituál.

6. **Tereza Chalašová:** Ideální model, dveře přechodu z puberty do dospělosti

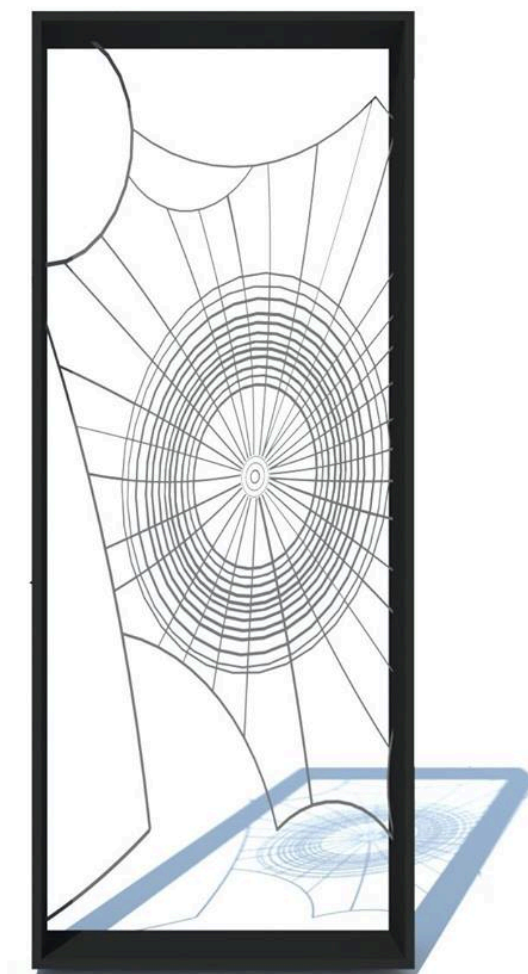
4.3.4. Dveře přechodu z dospělosti do stáří

Klíčová hesla:

ZRANITELNOST, SMRT RODIČŮ, UVĚDOMĚNÍ, KONEČNÉ PŘETRŽENÍ PUPEČNÍ ŠŇŮRY,
NAROZENÍ VNOUČAT, PAVUČINA, VĚK, BÍLÉ VLASY

Přechod z dospělosti do stáří je jeden z nejméně známých. Přichází totiž u každého v odlišnou dobu a někdy nemusí přijít vůbec. Jeho průběh se spojuje v největší míře s úmrtím rodičů a definitivním odproštěním od dětí. Bělavé vlasy a samota jsou jen doprovodným znakem tohoto období. Vidím toto období jako pavučinu. Ona sama o sobě symbolizuje stáří. Můžeme v ní vidět i onu samotu, která mnohdy část stáří doprovází.

Tyto dveře jsou tedy vytvořeny z pavučiny. Základem je pavučina z nití, která symbolizuje bílé vlasy. Tato pevná část tvoří oporu pro nanesení pavučinového spreje.

7. Tereza Chalašová: Ideální model, dveře přechodu z dospělosti do stáří

4.3.5. Dveře smrti

Klíčová slova:

SKON, POHŘEB, OBŘAD, KVĚTINY, ODCHOD, POZŮSTALÍ, POSMRTNÝ ŽIVOT, SMUTEK

Tento přechod je velkým oříškem. Nikdo z nás ho nemůže nijak popsat. Nemůžeme vědět, jak tento přechod probíhá. Dveře tím pádem nesmí být průchozí. V tom jsou odlišné od těch ostatních. Tento přechod nás teprve čeká. Jeho čas ještě nepřišel.

Tyto dveře jsou obaleny tajemstvím. To symbolizuje průhledná folie, kterou jsou celé dveře obmotány. Polo průhlednost tohoto přechodu symbolizuje naše zkreslené představy o smrti. Něco víme, něco tušíme, něco však zůstává skryto.

8. Tereza Chalašová: Ideální model, dveře smrti

4.4. Samotná instalace

Všech pět zhmotnělých přechodových rituálů je součástí jedné instalace. Ona celá symbolizuje průběh našich životů. Jednotlivé přechody jdou tedy v instalaci za sebou tak, jako v běžném životě. První jsou tedy umístěny dveře porodu a jako poslední dveře smrti. Kolem těchto fater je našlapáno spoustu stop. Ty symbolizují naše rozdílné cesty mezi rituály. Každý jdeme jinam a jiným směrem, ale naše kroky většinou u těchto přechodových rituálů opět skončí. Dveře jsou od sebe vzdáleny přibližně dva metry.

Samotná instalace bude probíhat jako jakási performance. Vzhledem k velkým následkům nedostatku těchto rituálů je jejím cílem přiblížit tyto přechody lidem a dostat je do podvědomí. Její součástí je absolvování těchto zhmotnělých přechodů nahým performerem. Právě on bude tím, kdo názorně předvede prožití těchto přechodových rituálů a nechá jimi své tělo pošpinit.

9. *Tereza Chalašová: Ideální podoba celé instalace*

4.5. Význam a další sdělení

Význam této instalace byl v této práci vyzdvihován již několikrát. Hlavním cílem bylo přiblížit společnosti přechodové rituály. Samotný akt průchodu figuranta, který symbolizuje strasti a utrpení jednotlivých přechodů, však nestačí. Jeho námahu při překonávání životních překážek uvidí pouze malá hrstka lidí. Je tedy více než nutné toto sdělení poslat dál.

V dnešní zrychlené době se některé informace šíří velmi rychle. Obzvláště, pokud se jedná o informace nějakým způsobem zajímavé. Zde se jedná o akci, kde se snoubí informace s nahotou, což je, dle mého názoru, téma velice atraktivní. Video, a jeho následné sdílení na internetových sítích, je tedy logickým vyústěním této instalace/performance. Tímto způsobem budou tento akt přechodových rituálů moci sledovat lidé po celém světě.

Samotné video je autentickým pohledem člověka, který rituálními dveřmi prochází. Performer má videokameru připevněnou na čele, celé video je tedy natočeno jeho očima.

5. Závěr

Téma přechodové rituály není dosud dostatečně zpracované. V podvědomí lidí tento pojem chybí a na dnešní společnosti je to znát. To byl prvotní důvod k výběru tohoto tématu. Ač se přechodové rituály jeví jako téma těžké, můžou se pro nás paradoxně stát velmi osvobozujícími. Všichni bychom si měli své přechody uvědomit a vážit si jich. Měli bychom s hrdostí v hlase křičet do světa, že jsme onen přechodový rituál absolvovali.

Během psaní této bakalářské práce se v mém životě změnilo spoustu věcí, mnohdy ne zrovna příjemných. Ona sama pro mne tedy byla velkým přechodovým rituálem. Zůstává však otázkou, zda správně provedeným.

Přehled literatury a zdrojů

Přehled citované literatury

BOWIE, Fiona. 2008, *Antropologie náboženství*. Vyd. 1. Praha: Portál, 335 s. ISBN 978-80-7367-378-9.

ELIADE, Mircea. 1993, *Mýtus o věčném návratu: (archetypy a opakování)*. 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 102 s. Oikúmené.

MALINA, Jaroslav. 2009, *Antropologický slovník, aneb, Co by mohl o člověku vědět každý člověk: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 303 s. ISBN 978-80-7204-560-0.

SOUKUP, Václav. 2004, *Dějiny antropologie: (encyklopedický přehled dějin fyzické antropologie, paleoantropologie, sociální a kulturní antropologie)*. Praha: Karolinum, 667 s., [32] s. barev. obr. příl. ISBN 80-246-0337-3.

VAN GENNEP, Arnold. 1997, *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 201 s. Mythologie. ISBN 80-7106-178-6.

HUDEČKOVÁ, L. 2009, *Význam rituálů v životě rodiny 21. století*. Brno, , Diplomová práce, 86 s, Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra sociální pedagogiky, Vedoucí diplomové práce Mgr. Tomáš Dvořáček, Dis.

STEPHENSON, Bret. 2012, *Co dělá z chlapců muže: duchovní přechodové rituály ve věku nevšimavosti*. Praha: DharmaGaia, 349 s. Nová éra. ISBN 978-80-7436-019-0.

ŽÁČEK, Jiří. 2004, *Kapesní básně*. Vyd. 1. Praha: Šulc a spol., 2004, 105 s. ISBN 807244137x.

Přehled internetových zdrojů

Rodinné tradice a rituály obecně [online]. 2009 [cit. 2015-04-25]. Dostupné z: <http://www.katkaen.cz/products/rodinne-tradice-a-ritualy-obecne/>

Eva Lábusová: Proč potřebujeme rituály? [online]. 2/2014 [cit. 2015-04-25]. Dostupné z: http://www.evalabusova.cz/media/proc_ritualy.php

Jan Bím: Přechodové rituály [online]. [cit. 2015-04-26]. Dostupné z: <http://www.janbim.cz/cviceni/prechodove-ritualy/>

David Zbiral: Arnold van Gennep a přechodové rituály [online]. 14.1.2007 [cit. 2015-05-07]. Dostupné z: <http://www.david-zbiral.cz/gennep.htm>

Ostatní zdroje

Internetové zdroje – Obrázky a fotografie

- 1. Dítě v děloze matky** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://vyuka.zsjarose.cz/data/swic/lessons/914.jpg>
- 2. První okamžik dítěte na světě** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.horoskopnamiru.cz/banka-pupecnikove-krve>
- 3. Porod** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.babyweb.cz/komplikace-pri-porodu-nemusi-nutne-vest-k-cisarskemu-rezu>
- 4. Porod** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://zena.centrum.cz/deti/tehotenstvi-a-miminko/clanek.phtml?id=773174>
- 5. Porod** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://porod-foto-video.wz.cz/porod-foto.php>
- 6. Porod** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.babacare.cz/album/obrazky-porodnicke/porod1108-005-jpg/>
- 7. Porod** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.pribehproivnu.cz/pribeh/2012/06/21/nejkrasnejsi-porod-dosud/>
- 8. Porod** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.babyweb.cz/predcasny-porod-62>
- 9. Porod** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://zena.centrum.cz/deti/tehotenstvi-a-miminko/clanek.phtml?id=710380>
- 10. Porod** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://vasemiminko.cz/clanky/cisarsky-rez/>
- 11. Porod** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://lukina3.rajce.idnes.cz/jana-veselka>
- 12. Porod** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.novinky.cz/zena/deti/226353-rodit-ci-nerodit-doma-tema-soucasnosti.html>
- 13. Porod** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://multimedia.photojournale.com/birth-is-a-dream-maternity-in-africa/>
- 14. Porod** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.featureshoot.com/2014/11/birth-is-a-dream-revealing-photos-of-childbirth-in-rural-african-villages/>
- 15. Porod** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.pregnancy-and-giving-birth.com/natural-birth.html>
- 16. Muž a žena** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://colouringbook.org/art/svg/coloring-book/man-and-woman-black-white-line-art-coloring-book-colouring-letters-colouringbook-org-openclipart-org-commons-wikimedia-org/>
- 17. Obraz menstruace** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.oheladom.cz/2011/puvodni-clanky/zidovske-menstruacni-zakony/>
- 18. Obraz poluce** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://oddtiesbizarre.com/wp-content/uploads/2015/01/Semen-scan.jpg>
- 19. Teenager** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.hollywoodisburning.com/2014/05/why-do-teenagers-desire-to-be-trendy-2/>
- 20. Teenager** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://nikolasbrummer.deviantart.com/art/Teenager-179948754>

- 21. Teenager** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.sheknows.com/parenting/articles/848113/at-what-age-should-you-let-your-daughter-have-a-boyfriend>
- 22. Teenager** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://pixabay.com/cs/chlapec-hudba-n%C3%A1lada-sluch%C3%A1tka-645410/>
- 23. Teenager** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://stil-girl.ru/2012/06/17/tvoja-yunost/>
- 24. Teenager** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.gettyimages.in/detail/photo/portrait-of-maasai-girl-lake-manyara-high-res-stock-photography/71146859>
- 25. Teenager** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://pixabay.com/cs/photos/teenager/>
- 26. Teenager** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://pixabay.com/cs/d%C4%9Bv%C4%8De-kr%C3%A1sa-portr%C3%A9t-teenager-676185/>
- 27. Teenager** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://pixabay.com/cs/chlapec-african-afrika-d%C3%ADt%C4%9B-509488/>
- 28. Teenager** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://edition.cnn.com/interactive/2014/03/us/uncounted-suicides/>
- 29. Gustav Klimt: Hlodavá bolest** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.obrazynaplatne.cz/cz/katalog/slavni-maliri/gustav-klimt/obraz-vr3-72/>
- 30. Jaroslav Borůvka: Nahý v trní** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.boruvka-obrazy.cz/malba-105-nahy-v-trni.htm>
- 31. Neznámý autor: Úvaha nad smrtelností** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: http://www.lookfordiagnosis.com/mesh_info.php?term=Mortality&lang=1
- 32. Svatba** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z <http://www.femina.cz/magazin/sex-a-vztahy/kdyz-svatba-tak-podle-tradic.html>
- 33. Svatba** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.onewed.com/photos/show/romantic-outdoor-wedding-ceremony-bride-groom-exit>
- 34. Svatba** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://bridalguide.com/blogs/bridal-buzz/music-monday-wedding-recessional-songs>
- 35. Svatba** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://lifematters.co.ke/7-cs-of-marriage/>
- 36. Svatba** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://traditions.cultural-china.com/en/14Traditions30.html>
- 37. Svatba** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://flyawaybride.com/a-kaleidoscope-of-colour/>
- 38. Svatba** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <https://anninateatime.wordpress.com/2009/04/25/ilulissat-greenland-and-a-wedding/>
- 39. Svatba** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.officiantsforyourwedding.com/>
- 40. Svatba** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.mnweddingminister.com/commitmentceremonies.html>
- 41. Svatba** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.stamfordadvocate.com/news/article/Gay-Valentine-s-Day-wedding-a-first-for-historic-365013.php>

- 42. Svatba** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.theweddingspecialists.net/japanese-wedding-songs.html>
- 43. Stáří** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: http://www.babamail.com/content_11023/The_Executive_and_the_Old_Man_-_Enlightening!.aspx
- 44. Stáří** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.china-mike.com/chinese-culture/understanding-chinese-mind/in-out-groups/>
- 45. Stáří** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://dailyplateofcrazy.com/2014/05/29/50-years-old-and-starting-over-where-to-begin/>
- 46. Stáří** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: http://www.premgit.co.uk/burmapor/burmapor2_h.html
- 47. Stáří** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: http://manasikashyap.photoshelter.com/image/I0000G_KE9oU_WPE
- 48. Stáří** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.old-picture.com/indians/Old-Indian-Man.htm>
- 49. Stáří** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: http://www.celticguitarmusic.com/tbj_burnt_old_man.htm
- 50. Stáří** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.thegloss.com/2013/09/27/odds-and-ends/stupid-style-rules-for-women-over-30/>
- 51. Stáří** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2036185/Inuits-fathered-U-S-polar-explorers-make-way-globalised-world.html>
- 52. Stáří** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <https://www.flickr.com/photos/deepblue66/5434645194>
- 53. Stáří** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://sarahsmakeupmorgue.weebly.com/mouths.html>
- 54. Pohřeb** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.arlingtonnational.com/>
- 55. Pohřeb** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://uchaguzi.co.ke/heros-burial-for-officer-who-helped-stop-college-attack-in-kenya/>
- 56. Pohřeb** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.manchestereveningnews.co.uk/news/greater-manchester-news/salford-shooting-hundreds-turn-out-679136>
- 57. Pohřeb** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://news.sina.com.cn/w/p/2008-12-31/113616956351.shtml>
- 58. Pohřeb** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://lerablog.org/home-and-family/family-life/meeting-the-ever-increasing-cost-of-a-funeral/>
- 59. Pohřeb** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://oca.org/news/headline-news/oca-represented-at-funeral-of-metropolitan-philip>
- 60. Pohřeb** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://blogs.cfr.org/campbell/2011/09/12/boko-haram-international-terrorism-and-the-obama-administration/africa-nigeria-un-bombing-funeral-09122011/>
- 61. Pohřeb** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.sahistory.org.za/image/funeral-activists-uitenhage>
- 62. Pohřeb** [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://affordablecremations.tumblr.com/post/100565543033/how-to-get-excellent-funeral-services>

63. Pohřeb [online]. [cit. 28.5.2015] Dostupné z: <http://www.guardnow.com/security-guard-services-los-angeles-la-ca/temporary-security/event-security-services-los-angeles-la-ca/funerals/>

Vizualizace

1. *Rozměry instalovaných dveří* (CHALAŠOVÁ, Tereza. [vizualizace].2015.)
2. *Model instalovaných dveří* (CHALAŠOVÁ, Tereza. [vizualizace].2015.)
3. *Model instalovaných dveří* (CHALAŠOVÁ, Tereza. [vizualizace].2015.)
4. *Ideální model, dveře porodu* (CHALAŠOVÁ, Tereza. [vizualizace].2015.)
5. *Ideální model, dveře přechodu z dětství do puberty*
(CHALAŠOVÁ, Tereza. [vizualizace].2015.)
6. *Ideální model, dveře přechodu z puberty do dospělosti*
(CHALAŠOVÁ, Tereza. [vizualizace].2015.)
7. *Ideální model, dveře přechodu z dospělosti do stáří*
(CHALAŠOVÁ, Tereza. [vizualizace].2015.)
8. *Ideální model, dveře smrti* (CHALAŠOVÁ, Tereza. [vizualizace].2015.)
9. *Ideální podoba celé instalace* (CHALAŠOVÁ, Tereza. [vizualizace].2015.)

Přílohy

Fotografie instalovaných dveří

